

Based on the analysis of the theory and practice of socio-psychological support for individuals and families living with HIV/AIDS, we can conclude that the activities are aimed both at expanding the resources of the client and his family, and in the whole community, where PLHIV lives, and are focused on overcoming obstacles on the formation of adherence to treatment, overcoming self-stigma, improving the quality of life with HIV infection; effective support which is possible only through an integrated approach to problem solving and meeting the client's needs and involves social workers, psychologists, doctors, lawyers – that is implemented in multidisciplinary team of specialists; to achieve high efficiency of such work is to use the fullest possible range of measures of social and psychological support of PLHIV and to consider the features of implementation of such activities.

Key words: *HIV; individuals and families living with HIV/AIDS; antiretroviral therapy; adherence to treatment; social and psychological support; social workers; stigma; self-stigma; discrimination.*

УДК 316.356.2:364.42/.44

Н. В. Заверико

Запорізький національний університет

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї З ДИТИНОЮ

У статті на основі аналізу наукової літератури здійснено опис існуючих технологій соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною: соціальний супровід, оцінка потреб, раннє та кризове втручання, надання послуг. Визначено базовою технологію ведення випадку, зміст якої конкретизується відповідно до завдань соціально-педагогічної підтримки сім'ї, її актуальної ситуації. Практичне значення дослідження полягає в тому, що у процесі підготовки фахівців для роботи з сім'єю основну увагу слід приділити формуванню навичок ведення випадку. Перспективними є наукові розробки роботи з сім'ями соціального ризику.

Ключові слова: *технології, соціально-педагогічна підтримка, технології соціально-педагогічної підтримки, сім'я з дитиною.*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетів демократичної держави є створення умов для здорового життя, повноцінного розвитку дитини, захист її прав та інтересів. Ратифікація Україною Конвенції ООН «Про права дитини» сприяла розробці концептуальних засад щодо захисту прав та інтересів дитини, а головне, поверненню погляду на сім'ю як середовище життя, виховання та розвитку дитини. Сім'я як первинний інститут соціалізації дитини, своєрідна ланка між соціальними нормами й процесом розвитку особистості, має великі виховні можливості для залучення дітей до етичних цінностей, національної культури тощо. Як писав відомий вчений А. Г. Харчев, сім'я не тільки передає, але і створює такі духовні цінності, як подружнє й батьківське любов, пошана й любов дітей до батьків, сімейна солідарність тощо.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні суттєво впливає на функціонування сім'ї як соціального інституту. Сім'я переживає зовнішні проблеми та внутрішні конфлікти, з якими не може впоратися самотійно, вона потребує допомоги у вирішенні матеріальних, соціальних, психолого-педагогічних проблем, а також питань, що виникають у сфері взаємовідносин з дітьми, сприянні адаптації та соціалізації дітей.

Аналіз актуальних досліджень. Сім'я як складова соціуму, що виконує певні функції, є предметом дослідження філософів, соціологів, педагогів і психологів. У роботах І. Беха, Л. Виготського, А. Захарова, С. Ковальова, В. Кравца, В. Сухомлинського, С. Харченка розкривається значення сім'ї в розвитку дитини й обґрунтовується необхідність соціально-педагогічної підтримки сім'ї з боку держави. Сучасні наукові дослідження розкривають теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'ями (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, О. Белоліпцевої, Т. Веретенко, І. Зверевої, Г. Лактіонової, Ж. Петрочко, І. Трубавіної та ін.); звертають увагу на розв'язання проблем сім'ї (К. Акстманн, Н. Гарашкіна), на соціально-педагогічну підтримку різних типів сімей (Л. Алексеєва, В. Бочарова, О.С амородова), приділяють увагу окремим напрямкам роботи з сім'єю – опіки над дітьми (С. Бадора, Г. Бевз, Н. Комарова, Л. Мезенцева, І. Пеша), подоланню насильства в сім'ї (Е. Нікуліна), формуванню усвідомленого батьківства й батьківської компетентності (Т. Алексеєнко, І. Братусь, О. Лещенко, Г. Радчук), виявленню потреб і проблем сім'ї (А. Холман, З. Кияниця, Ж. Петрочко) та ін.

Мета статті – проаналізувати наукову літературу та здійснити опис технологій соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми та узагальнення отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Проблема технологій соціально-педагогічної роботи з сім'єю знайшла своє широке відображення у працях вітчизняних і закордонних науковців (Т. Алексеєнко, Р. Вайноли, Л. Завадської, І. Зверевої, А. Капської, І. Трубавіної, С. Харченка). Так, Є. Холостова під соціально-педагогічними технологіями розуміє «способи створення умов для позитивного саморозвитку, соціальної адаптації та соціального захисту клієнта шляхом виховного впливу на його особистість і поведінку» [8, 72]. В. Нікітін розглядає соціально-педагогічну технологію як «особливого роду програму діяльності соціального педагога, його співробітництво з індивідом або соціальною групою в певних умовах» [9, 42]. Цілеспрямованою, спеціально організованою послідовністю соціально-педагогічної діяльності визначає технології соціально-педагогічної роботи українська дослідниця Т. Алексеєнко [10, 446].

На нашу думку, соціально-педагогічна технологія – це способи взаємодії соціального педагога (соціального працівника) із клієнтом (підлітком), які забезпечують його соціалізацію (самовизначення й саморозвиток) у наявних або спеціально створюваних умовах [3]. У даному випадку клієнтом соціально-педагогічної роботи виступає сім'я з дитиною. Сутність соціально-педагогічної технології полягає у створенні алгоритму взаємодії фахівця з сім'єю.

Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною становить особливий вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на

виявлення, визначення й розгляд проблем сім'ї та дитини з метою забезпечення й захисту прав сім'ї на благополучне існування та на повноцінний розвиток і освіту дитини.

Аналіз наукової літератури [1; 2; 5; 7; 11; 12] щодо соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною показав, що сьогодні достатньо розробленими й активно впроваджуються в практичну роботу з сім'єю технології: соціальний супровід [1; 7; 10], оцінка потреб сім'ї [1; 4; 5; 12], раннє втручання, кризове втручання, надання послуг [2; 7; 12].

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей і молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [11]. В Україні вперше термін «соціальний супровід» було запроваджено у 1998 р. під час проведення соціального експерименту зі створення інституту прийомної сім'ї. У 2006 р. в новій редакції Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу введено новий термін «соціальне супроводження», використання якого, на думку юристів, що візували документ, є більш вдалим лінгвістичним аналогом соціального супроводу. Сьогодні соціальний супровід та соціальне супроводження розглядаються як тотожні за змістом терміни, що знайшли своє відображення у відповідних нормативних документах.

Соціальний супровід – це вид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання сім'ї або особі комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, в разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій. Мета соціального супроводу – поліпшення життєвої ситуації, мінімізація негативних наслідків чи навіть повне розв'язання проблем сім'ї, що отримує послуги.

Базовою технологією соціального супроводу є технологія «ведення випадку». Головна мета ведення випадку – оптимізувати функціонування сім'ї з дитиною, яка має комплексні потреби, надаючи їй якісні та ефективні послуги. Важливим у веденні випадку є максимальне залучення сім'ї до розв'язання власних проблем на всіх етапах ведення випадку. Етапи такі:

1. Оцінка потреб клієнта.
2. Аналіз результатів оцінки та обґрунтування спеціалістами ЦСССДМ необхідності відкриття та ведення випадку.
3. Ухвалення рішення про відкриття випадку / взяття під соціальний супровід (відкриття випадку) та його ведення міжвідомчим координаційним/дорадчим органом.

4. Планування випадку (розробка спільно з сім'єю індивідуального плану роботи; визначення його мети, часових меж, конкретних дій).
5. Надання послуг / соціальний супровід.
6. Оцінка процесу
7. Оцінка результатів роботи (підсумкова).
8. Ухвалення міжвідомчим координаційним/дорадчим органом рішення про закриття випадку [6].

Технологія оцінки потреб сім'ї (дитини та її сім'ї) застосовується в роботі з сім'ями, що опинились у складних життєвих обставинах і потребують підтримки з боку держави й соціальних служб щодо задоволення базових потреб. Дана технологія була розроблена й апробована в межах проекту ЄС «Розвиток інтегративних соціальних служб для вразливих сімей та дітей», що реалізовувався Представництвом благодійної організації «Кожній дитині» в Україні у Київській області у 2005–2007рр. [4]. Сьогодні технологія оцінки потреб дитини та її сім'ї активно застосовується в практичній роботі з уразливими сім'ями. Оцінка потреб – це процес збору, узагальнення й аналізу надавачами соціальних послуг інформації про індивідуальні потреби дітей, юнаків, сім'ї та їх складні життєві обставини з метою визначення переліку та обсягів соціальних послуг, яких вони потребують, впливу цих послуг на процес подолання складних життєвих обставин [4].

Оцінка потреб дитини та її сім'ї – дії зі збору, обробки, систематизації та аналізу, узагальнення й порівняння даних розвитку дитини, батьківського потенціалу із задоволенням її потреб, щодо факторів сім'ї та середовища з певними стандартами з метою визначення оптимальної стратегії втручання й необхідних послуг дитині та її сім'ї для подолання складних життєвих обставин.

Оцінка потреб має певні етапи здійснення [5]: *експрес-оцінка* (триває один день) передбачає з'ясування основної інформації про дитину, її проблеми, та потреби, причини звернення; уточнення (у разі потреби) інформації про дитину, її батьків, представників найближчого оточення в інших установах; заповнення відповідної форми, яка містить інформацію про дитину, стислий опис основної проблеми, прийняття рішення щодо подальшої роботи з сім'єю; *початкова оцінка* (до семи днів) включає збір та аналіз первинної інформації, отриманої з різних джерел щодо умов проживання, здоров'я, освіти, значних подій (позитивних і негативних) у житті дитини, її сім'ї, взаємин дитини з представниками найближчого оточення, прояви неадекватної поведінки тощо. Під час початкової оцінки з'ясовується чи насправді сім'я потребує допомоги, соціального супроводу, чи необхідні негайні дії, які послуги необхідно наддати сім'ї, чи необхідно проводити комплексну оцінку потреб дитини та її сім'ї; *комплексна оцінка* (до тридцяти днів) спрямована на глибше вивчення всіх аспектів потреб дитини та

спроможності батьків відповідно реагувати на них. У процесі комплексної оцінки уточнюються, детально вивчаються умови, що забезпечують потреби дитини. Особливістю комплексної оцінки є аналіз потреб дитини в контексті здатності батьків їх задовольняти та можливостей найближчого оточення сприяти зміні ситуації на краще. Результати комплексної оцінки дозволяють розробити детальні рекомендації щодо планування подальших дій, стратегії втручання, ведення випадку, визначення пакету соціальних послуг, необхідних для підтримки дитини та її сім'ї [5].

Оцінка потреб виступає складовою та першоосновою технології ведення випадку. Обов'язковим компонентом у процесі ведення випадку є певний алгоритм дій, що включає ідентифікацію клієнта та оцінку його потреб, укладання договору про надання послуг, поглиблену оцінку й розробку індивідуального плану, перегляд, моніторинг та оцінку якості послуг.

Технологія раннього втручання спрямована на надання послуг сім'ї, що виховує дитину з особливими потребами. Раннє втручання в життєдіяльність сім'ї, що виховує дитину з особливими потребами, вирішує низку завдань: допомога батькам справитися з емоційною кризою, пов'язаною з народженням неповносправної дитини; сприяння налагодженню в сім'ї позитивної психологічної атмосфери; допомога батькам позитивно сприйняти свою дитину й виховувати, враховуючи її обмеження; забезпечення батьків належною інформацією щодо розвитку дитини, її порушень і можливостей реабілітації, щоб батьки могли компетентно й ефективно приймати рішення, які стосуються розвиткових потреб дитини; зміцнити соціальні ресурси сім'ї та по завершенню програми скерувати сім'ю в навчальні та реабілітаційні установи з метою подальшої реабілітації порушень розвитку дитини та її соціальної інтеграції. Технологія раннього втручання спрямована, передусім, на батьків, їх емоційний стан, сприяє формуванню навичок догляду за дитиною, її виховання тощо. Дана технологія реалізується у вигляді програм раннього втручання, які широко розповсюджені у світі. Програми раннього втручання спираються на наукові дослідження, які показали велику пластичність головного мозку дитини протягом перших років життя, багатство психосоціального життя немовляти та важливість перших років життя у формуванні особистості дитини, її соціального розвитку. Програми раннього втручання профілактично-зорієнтовані, є програмами первинної інтервенції, вони націлені на надання допомоги дитині в ранньому віці, на попередження та ранню реабілітацію порушень розвитку дитини й функціонування її сім'ї. Технологія раннього втручання передбачає надання комплексної допомоги сім'ї, охоплює всі сфери розвитку дитини й потреби її сім'ї.

Технологія кризового втручання в сім'ю передбачає соціально-педагогічну підтримку сім'ї у кризових ситуаціях, кризова інтервенція

спрямована на вирішення актуальної проблеми, з якою стикається родина. Технологія кризового втручання включає аналіз ситуації, визначення проблеми, допомогу у вирішенні проблеми.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціально-педагогічна підтримка сім'ї включає комплекс заходів із надання допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть їх самостійно подолати. З метою розв'язання життєвих проблем центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надаються різні види соціальних послуг: соціально-побутові (забезпечення продуктами харчування, інвентарем, транспортними засобами, здійснення соціально-побутового патронажу, придбання ліків тощо); психологічні (консультації з питань психічного здоров'я, поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, надання методичних порад щодо колекційної та реабілітаційної роботи); соціально-педагогічні (виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб дітей та інших членів сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного, корекційного процесів, дозвілля, художньої, технічної та спортивно-оздоровчої діяльності, залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій тощо); соціально-медичні послуги (консультації щодо запобігання виникненню й розвитку можливих органічних розладів дітей і членів їх сімей, збереження, підтримка та охорона сімейного здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія), соціально-економічні (надання натуральної або грошової допомоги), юридичні (консультації з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів дітей та їх сімей, оформлення правових документів, адвокатська допомога тощо), інформаційні послуги (надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації, поширення освітніх знань, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем сімей, навичок відповідального батьківства

Наведений аналіз технологій соціально-педагогічної підтримки сімей, що виховують дитину, показав, що в основі різних технологій лежить ведення випадку, тому ми можемо говорити про універсальну технологію роботи з сім'єю – ведення випадку, яка інтегрує інші.

Висновки. Таким чином, ми можемо констатувати, що об'єднуючою технологією в роботі соціальних служб із сім'єю є технологія ведення випадку, оскільки вона враховує та інтегрує інші технології роботи з сім'єю, незалежно від типу сім'ї та специфіки. Подальшого дослідження потребують проблеми впровадження технологій роботи з окремими типами сімей, зокрема сімей соціального ризику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоліпцева О. Технологія оцінки потреб сім'ї у процесі роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах / О. Белоліпцева // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною (20 березня 2014р.). – Запоріжжя : ЗНУ. – С. 11–12.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
3. Заверико Н. Соціально-педагогічна технологія: до питання визначення поняття та її особливостей / Н. Заверико // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 28–37.
4. Зверева І. Д. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики : навчальний посібник : у 2-х част. / І. Д. Зверева. З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко. – К. : Задруга, 20011. – Част. 1. – 224 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
6. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / за заг. ред. І. Д. Зверевою, Ж. В. Петрочко. – Фенікс, 2007. – 528 с.
7. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. / А. Й. Капська, І. В. Пеша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 232 с.
8. Лекции по технологии социальной работы : в 3-х частях / под ред. Е. И. Холостовой. – М. : Социально-технологический институт, 1998. – Часть 3. – 151 с.
9. Никитин В. А. Начала социальной педагогики : учебное пособие / В. А. Никитин. – М. : Флинта, 1998. – 72 с.
10. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
11. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / за заг. ред. Н. В. Заверико. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 280 с.
12. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія / І. М. Трубавіна. – Харків : Нове слово, 2007. – 395 с.

РЕЗЮМЕ

Заверико Н. В. Технологии социально-педагогической поддержки семьи с ребенком.

У статті на основі аналізу наукової літератури здійснено опис існуючих технологій соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною: соціальний супровід, оцінка потреб, раннє та кризове втручання, надання послуг. Визначено базовою технологією ведення випадку, зміст якої конкретизується відповідно до завдань соціально-педагогічної підтримки сім'ї, її актуальної ситуації. Практичне значення дослідження полягає тому, що при підготовці фахівців для роботи з сім'єю основну увагу слід приділити формуванню навичок ведення випадку. Перспективними є наукові розробки роботи з сім'ями соціального ризику.

Ключевые слова: технологии, социально-педагогическая поддержка, технологи социально-педагогической поддержки, семья с ребенком.

SUMMARY

Zaveryko N. Technologies of social and pedagogical support for families with children.

The aim of the article is to analyze scientific resources and to describe social and pedagogical technologies of work with families. The methods of investigation are scientific resources analyses and data summarizing. The social-pedagogical technology is a means of

interaction of a social pedagogue (a social worker) with a family that provides support and social services to it. The essence of the social-pedagogical technology is in driving the algorithm of specialist interaction with the family. The social-pedagogical family support is a special type of social-pedagogical activity directed at revealing, identifying and resolving problems between a child and others members of the family in order to provide and to protect family rights for child's safe living, full-value development and education.

The research literature analyses have shown that such family technologies as social guiding, family needs estimation, early intervention, crises intervention, services providence are well developed and actively implemented into practice.

Social accommodation is a type of social work directed at social caring, help and patronage for socially unprotected categories of children and youth, aimed at overcoming everyday problems, support and increase of their social status. Family (a child's and his family's) needs evaluation technology is used with families that are in need and those who demand governmental support and social care. Needs evaluation is a process of gathering, summarizing and analyzing information given by social services providers. It concerns children's, youth's, family's needs and their living conditions. This information helps to understand the amount of services needed to overcome difficult living circumstances.

The technology of early intervention is directed at providing services to the family that brings up a child with special needs. The technology of crises intervention involves socially-pedagogical support in critical situations.

All in all we can consider the guiding technology as the combining method of social work, because it involves and integrates other technologies of work with families despite the type of the family and its specifics.

Key words: *technologies, social and pedagogical support, technologies of social and pedagogical support, families with children.*